

Zdenko Vinski – život i znanstveni rad. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 2016. godine, M. Jarak, M. Bunčić (ur.), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2020.

Zbornik *Zdenko Vinski – život i znanstveni rad* objavljen je 2020. godine u suradnji Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zbornik donosi tekstove koji su nastali temeljem izlaganja na istoimenom međunarodnom znanstvenom skupu održanom 8. studenoga 2016. u organizaciji spomenutih ustanova. Skup je održan u prostorijama Arheološkog muzeja u Zagrebu povodom dvadesete obljetnice smrti znamenitog arheologa Zdenka Vinskog (1913.–1996.). Urednice zbornika su Mirja Jarak, redovita profesorica na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, i Maja Bunčić, viša kustosica Srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zbornik broji 322 stranice, većeg je formata, tvrdih korica i bogato je ilustriran. Nakon preliminarnih stranica slijedi sadržaj i predgovor. U predgovoru urednice ukratko predstavljaju zbornik te prikazuju znanstveni i profesionalni rad Zdenka Vinskog kojega Odsjek za arheologiju pamti kao pokretača sustavnog studija srednjovjekovne arheologije, a Arheološki muzej kao svog dugogodišnjeg kustosa. Slijedi program znanstvenog skupa u kojem su navedena sva izlaganja. Međutim, od 22 izlaganja njih je 15 dobilo svoj tekstualni oblik u formi članka. Svaki članak ima sažetak s ključnim riječima i sažetak na stranom jeziku nakon teksta rada. Pisani su pretežno na hrvatskom jeziku, a dva slovenska arheologa odlučila su se za engleski odnosno slovenski jezik. Radovi se mogu tematski grupirati: prva dva rada tiču se osobne povijesti Zdenka Vinskog i njegove obitelji, a potom kroz tri rada pratimo opsežno razmatranje znanstvenog i istraživačkog rada tijekom njegovog životnog vijeka. Ovi se radovi ističu brojnim privatnim obiteljskim fotografijama te fotografijama druženja na terenskim istraživanjima i znanstvenim skupovima. Zatim slijede radovi posvećeni specifičnim problematikama i interesima Zdenka Vinskog: velikoj seobi naroda, karolinškim nalazima u Hrvatskoj te kasnosrednjovjekovnim temama. Nekoliko informacija o izložbi *Fotoalbum obitelji Vinski*, koja je popratila znanstveni skup, nalazimo na kraju zbornika.

Zbornik počinje člankom “Obitelj Weiss/Vinski – pokušaj kolektivne biografije” autora Ivana Mirnika i Branka Ostajmera, koji predstavlja židovsku obitelj Weiss od dolaska u Osijek iz Mađarske 1860-ih do suočavanja s ratnim previranjima 1940-ih godina. Biografija počinje opširnijim pregledom života poduzetnika Franje Weissa, rodonačelnika hrvatske grane obitelji. Upravo je on ostvario zamjetni poslovni uspjeh čime je osigurao daljnji društveni uspon svoje djece. Tako se Oton, inače uspješni bankar i otac Zdenka Vinskog, preselio u Zagreb, gdje se obitelj povezala s dobrostojećim zagrebačkim židovskim obiteljima. Neposredno prije ukinuća Austro-Ugarske Otonova strana obitelji, uključujući sinove Zdenka i Ivu, mijenja prezime u Vinski. Tijekom Drugog svjetskog rata, za vrijeme NDH, mnogi članovi obitelji gube svoje živote. Rad se kraćim dijelom dotiče obrazovanja i poslovnog puta Zdenka Vinskog.

Rad “Zdenko Vinski u vrtlogu Drugoga svjetskog rata” Ane Solter osvrće se na život Zdenka Vinskog u turbulentnim ratnim godinama rekonstruiran uz pomoć njegove osobne korespondencije. Tekst započinje prikazom obrazovanja, od pučke škole do diplomskog i doktorskog studija na Filozofskom fakultetu u Beču gdje je studirao etnologiju s antropologijom, pretpovijest i kulturnu povijest Balkana. Po završetku studija Vinski svoje radove šalje na adrese raznih domaćih i svjetskih institucija,

pokušavajući proširiti profesionalne kontakte i naći posao. Nažalost, u osvitlu ratnih previranja židovski status obitelji postao je otegotna okolnost. Profesionalne kontakte ipak stječe pa su oni, zajedno s drugim političkim vezama, imali veliku ulogu u barem djelomičnom osiguranju obitelji od opasnosti novog režima. Godine 1945. zapošljava se u Arheološkom muzeju u Zagrebu gdje je radio do umirovljenja.

Pred Drugi svjetski rat (1937.) Zdenko Vinski je doktorirao, a tekst koji je nastao preradbom disertacije predstavlja njegov prvi istraživački rad. Uslijedilo je 50 godina objavljivanja te više od stotinu znanstvenih i stručnih radova. Cjelokupnu bibliografiju i pregled evolucije znanstvenog interesa donosi Željko Demo u svom radu "Istraživanja i teme u znanstvenim djelima dr. Zdenka Vinskog". Vinski se etnološkim temama bavio do Drugog svjetskog rata, a arheologijom tijekom rata, posebice po zaposlenju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Tada ga najviše interesiraju Panonski Slaveni i gradišta, a 1950-ih godina fokus prebacuje na arheološku ostavštinu panonskih Germana, a onda i na njihove suvremenike, romanizirane starosjedioce. U 1960-im godinama proširuje interes na ranosrednjovjekovnu baštinu Dalmacije, posebice na naoružanje. No, najvažnije radove o mačevima piše krajem 1970-ih i 1980-ih godina, nakon odlaska u mirovinu. Demo ističe mnogobrojna sudjelovanja Vinskog na kongresima i znanstvenim skupovima te pisanje radova na stranim jezicima.

"Muzejski rad dr. Zdenka Vinskog – terenska istraživanja, izložbe i rad na zbirkama" Maje Bunčić donosi osvrt na poslove koje je Vinski obavljao kao dugogodišnji kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu. Oni uključuju terenska istraživanja te obradu, objavu i prezentaciju arheološke građe. U intenzivnim poslijeratnim terenskim istraživanjima Muzej je stavio naglasak na istraživanje naselja svih razdoblja, s posebnim naglaskom na slavenskoj arheologiji. U radu se opisuju okolnosti tih istraživanja kojima je uvelike obogaćen fundus Muzeja. Vinski je kao voditelj ili suradnik sudjelovao u mnogim istraživanjima diljem Jugoslavije, ali posebno se ističu znamenita hrvatska srednjovjekovna nalazišta Bijelo Brdo – Bajer, Vukovar – Lijeva Bara, Brodski Drenovac, Mrsunjski lug i Knin – Greblje. Radio je na sistematizaciji muzejske građe i osamostaljivanju srednjovjekovne zbirke Muzeja.

Zdenko Vinski je, zajedno sa svojom suprugom arheologinjom Ksenijom Vinski-Gasparini, cijeloga života punio police svoje privatne biblioteke pa je zadnjih godina njihovih života postavljeno pitanje njezine sudbine. Kako prenosi rad "Biblioteka Ksenija i Zdenko Vinski" Ive Cvitan, knjižničarke u muzejskoj knjižnici, vrijednost te velike zbirke arheološke literature službeno je prepoznata već tada i Muzeju je osigurana državna financijska potpora pri otkupu. Autorica se osvrće na put biblioteke do Muzeja i proces njezine obrade u knjižnici. Biblioteka broji više od 10.000 svezaka raznih publikacija pretežno arheološke tematike, a dodatnu vrijednost predstavljaju posvete brojnih stručnjaka s kojima je bračni par održavao kontakte, potpisi vlasnika (*ex libris*) te bilješke na marginama. Biblioteka je dostupna javnosti, prema želji Vinskih.

Neke od tih naslova Vinski je kupio i u Ljubljani. Mitja Guštin se u članku "Profesor Zdenko Vinski u Ljubljani – nekoliko predmeta polikromnog stila i njihovo mjesto u riznici seobe naroda" prisjeća svog profesora na studiju arheologije Sveučilišta u Ljubljani gdje je Vinski bio pozvan predavati u akademskim godinama 1967./1968. i 1970./1971. Autor podsjeća da je Vinski rado surađivao sa slovenskim arheolozima i iskreno se zanimao za istraživanja i interpretaciju arheološkog materijala s lokaliteta Bled – Pristava i Kranj – Lajh. Guštinov rad spomen je na seminarski rad koji je autor

bio napisao za profesora Vinskog, a koji se ticao polikromnog stila u Jugoslaviji, kojim se bavio i Vinski. Ovim putem autor je predstavio grupu predmeta (fibulu u obliku cikade, privjesak u obliku ribe i par fibula u obliku ptice grabljivice) ukrašenih polikromijom, kupljenih 2016. godine na sajmu antikviteta u Grazu, za koje se pretpostavlja da potječu iz okolice Brze Palanke u Srbiji.

Svojem dugogodišnjeg poznanstva s Vinskim prisjeća se Željko Tomičić u članku "Dr. Zdenko Vinski – međimurska epizoda". Autor ističe na koje je sve načine Vinski zadužio hrvatsku arheologiju i daje posebni osvrt na njegov interes za ranosrednjovjekovne nalaze iz Muzeja Međimurja, gdje je autor radio kao kustos. Radi se ponajprije o nalazima iz pretpostavljenog uništenog avaroslavenskog groblja na šljunčari kod Preloga (oružje, konjska oprema, posude) te karolinškom maču s drvenim balčakom i stremenu nađenima u šljunčari na položaju Diven kod Cirkovljana. Tomičiću je upravo Vinski bio mentor disertacije koju je napisao na temu tzv. bjelobrdske kulturnog kompleksa, a u članku daje pregled međimurskih groblja bjelobrdske provenijencije.

Anita Rapan Papeša se pak u radu "Arheološki spomenici Velike seobe naroda u Srijemu – 60 godina poslije" osvrnula na trenutno stanje istraženosti srijemskih lokaliteta i naša saznanja o razdoblju velike seobe naroda u usporedbi s vremenom kada je o tome pisao Vinski. Prvu sintezu srijemskih i baranjskih nalazišta iz vremena seobe naroda napisao je upravo Zdenko Vinski, a ovaj članak naslovljen je po uzoru na nju. Autorica ističe da je ipak došlo do određenog porasta u broju lokaliteta (u Srijemu sa 7 na 18, u Baranji s 3 na 9), a do revidiranja ranijih tumačenja došlo je u kontekstu antičkih gradova (Sirmij i Cibale) gdje se živjelo nešto dulje nego što se to prije smatralo. Također, imamo nova saznanja o stanovanju i naseljima germanskih došljaka.

Članak "Bow brooches with three oval gemstone settings on a semi-circular head from Narona, Hemmingen, Collegno and Avigliana" Gojka Tice govori o lučnim fibulama s tri ovalna ležišta za drago kamenje iz Narone (položaj Njive – Podstrana) i njihovim analogijama s područja Austrije i Italije. O takvim nalazima i načinu njihova dolaska u Dalmaciju u vrijeme dok su ondje boravili Ostrogoti pisao je i Vinski u članku "O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana (...)". Tica izlaže različita mišljenja porijekla takvih fibula te prezentira svoj stav, a priča i o ustaljenim načinima interpretacije germanske nošnje. Smatra da se u slučaju Narone radi o paru zapadnogermanskih fibula nošenih na istočnogermanski način, koje dolaze s područja središnje Europe koju su u kasnom 5. i prvoj polovici 6. stoljeća naseljavali Alemanni i Tirinžani.

O vremenu seobe naroda u Sloveniji piše Slavko Ciglencečki u radu naslovljenom "Arheologija preseljavanja ljudstev v jugovzhodnoalpskem območju pred letom 1980 in novejši izsledki". Rad je na slovenskom, a na kraju članka nalazi se sažetak na engleskom jeziku. Ciglencečki je odabrao godinu 1980. kao svojevrsnu razdjelnicu jer je tada objavljena monografija o poznatom groblju Kranj – Lajh u kojoj je Zdenko Vinski problematiku seobe naroda sagledao na cjeloviti način i iznio opsežnu interpretaciju materijala. Rad inače donosi kraći pregled istraživanja do 1980. i nakon te godine. U međuvremenu je otkriveno dosta utvrđenih visinskih naselja u kojima je moguće potvrditi ostrogotsku, a onda i langobardsku prisutnost u 5. i 6. stoljeću. Autor ističe stratešku poziciju jugoistočne alpske regije koja predstavlja najlakši prilaz Italiji i koja je pogodovala izmjeni raznih barbarskih skupina.

"Crtice iz hrvatskoga ranog srednjeg vijeka – karolinški nalazi iz kraja 8. i prve pol. 9. stoljeća" Mirje Jarak donose osvrt na pisanje Zdenka Vinskog o karolinškim nalazima

i njegove rasprave uspoređuju s današnjim tumačenjima. Članak se detaljnije dotiče grobova odličnika u drvenim lijesovima s Crkvine u Biskupiji te karolinških nalaza ostruga i ostružnih garnitura. Vinski je u više navrata razmatrao datiranje biskupijskih grobova, a posebno je zaslužan za prezentiranje biskupijskih nalaza inozemnim znanstvenicima. Prihvatio je posebni horizont Biskupija – Crkvina i datirao ga oko 800. godine, što i danas vrijedi. Rad također razmatra doprinos Vinskog u obradi problematike anglokarolinškog životinjskog stila (ili stila Tasilova kaleža) prilikom objave jezičaca iz Gornjih Vrbljana i Medvedičke, koje on nije datirao znatno drugačije nego što se datiraju danas.

Tekstove Zdenka Vinskog o karolinškim mačevima prezentirao je Goran Bilogrivić u radu "Ranosrednjovjekovni mačevi pod lupom Zdenka Vinskog". Tema je to o kojoj je Vinski pisao tijekom tridesetak godina, a Bilogrivić je izdvojio dva glavna (ranije i kasnije) te jedno prijelazno razdoblje. Vinski je u svojim prvim radovima 1950-ih godina dao pregled razvoja ranosrednjovjekovnih mačeva, obrađivao je karolinške mačeve iz Hrvatske i u hrvatsku arheološku literaturu uveo Petersenovu tipologiju. Međutim, tijekom vremena ipak je mijenjao mišljenje o dataciji tih mačeva i njihovom podrijetlu. Veliku važnost imao je njegov boravak u Göttingenu (1963.) gdje se upoznao s brojnom literaturom i novim metodama proučavanja mačeva, što je kasnije primijenio u analizi mačeva iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije. Autor se kratko dotiče problematike mača iz Koljana, darovanog etiopskom caru.

O pitanjima arheološke ostavštine Panonskih Slavena i drugih stanovnika savsko-dravskog međuriječja od 10. do 12. stoljeća pisao je Krešimir Filipec u članku "Zdenko Vinski i rani srednji vijek u savsko-dravskom međuriječju s posebnim osvrtom na diferenciranje bjelobrdske kulture u regionalnom smislu". Bjelobrdsku kulturu, definiranu u 20. stoljeću kao ponešto kontroverzan i uvjetno prihvaćen pojam nasuprot mađarskim interpretacijama, Vinski je smatrao prihvatljivim rješenjem i branio njeno postojanje. Iznio je tezu o mogućnosti njenog diferenciranja u regionalnom smislu te je izdvojio istočnu i zapadnu skupinu. Filipec pak razmatra opravdanost interpretiranja arheološke ostavštine Karpatske kotline na takav način, koji je u ovom obliku još uvijek prisutan u suvremenoj hrvatskoj arheološkoj literaturi. Ističe, međutim, da teza Vinskog o regionalnim specifičnostima odražava stvarno stanje.

Tatjana Tkalčec se u radu "Zdenko Vinski i istraživanja gradišta razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka u Hrvatskoj" osvrnula na doprinos Vinskog u definiranju tog tipa lokaliteta i na njegova pionirska terenska istraživanja gradišta u Hrvatskoj. Upravo je on predložio stručni termin "gradište" nasuprot prapovijesnih "gradina" koje označavaju lokalitete sličnog tipa, ali drugačijeg vremena. Njegova istraživanja Sv. Petra Ludbreškog i Mrsunjskog luga (1948./1949.) danas su posve nezaobilazna za sve znanstvenike koji se bave tom problematikom – a ona i dalje postoji. Njegovo rano datiranje ovih lokaliteta, po uzoru na zapadnoslavenska gradišta, danas više nije prihvaćeno, a autorica prikazuje novija istraživanja koja gradišta naših prostora datiraju u razvijeni i kasni srednji vijek, čak i u početak novog vijeka. Što se ranosrednjovjekovnih gradišta tiče, autorica naglašava da trenutno nije moguće dokazati njihovo postojanje.

Posljednji rad u ovome zborniku, "Stanje istraženosti, tipologija i terminologija srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih pećnjaka sjeverne Hrvatske", napisala je Ivana Škiljan. Autorica donosi osvrt na povijest kaljevih peći i objašnjava njihove funkcije i sastavne dijelove. Kaljeve peći vrlo su se brzo proširile diljem Europe, uključujući Ugarsku i savsko-dravsko međuriječje. Škiljan prikazuje dosadašnja istraživanja i objave

hrvatskih znanstvenika koje su uslijedile nakon prvog nalaza pećnjaka na Mrsunjskom lugu. Ističe da na njemačkom jeziku, za razliku od hrvatskog, postoji vrlo razrađena terminologija, što predstavlja određeni izazov za domaće znanstvenike. Zato ovim putem daje prijedloge novih hrvatskih termina i poneku izmjenu postojećih. Predlaže i tipologiju sastavnih dijelova kaljeve peći uzimajući u obzir istraživanja i objave pećnjaka s područja srednjovjekovne Slavonije.

Zbornik donosi pogled na rad izrazito svestranog arheologa i znanstvenika koji u svom opusu nije propustio pisati niti o jednom stoljeću srednjeg vijeka, a određeni doprinos dao je i prapovijesnoj arheologiji. Uz domaću znanstvenu zajednicu pamti ga i ona inozemna, s kojom je bio u stalnom kontaktu i kojoj je u više navrata predstavio hrvatsku arheološku baštinu. Mora se reći da je bio jedan od vodećih stručnjaka srednjovjekovnog razdoblja svog vremena, ostavio je svoj pečat u mnogim temama, a posebice u onima o kojima je često pisao i kojima se uvijek vraćao. Njegov profesionalni i znanstveni rad uvelike je cijenjen i danas, što pokazuje znanstveni skup organiziran u njegovu čast, kao i svi članci u ovom zborniku koji se prisjećaju velikana hrvatske arheologije. Zbornik je namijenjen svima koji se bave temama u kojima je on bio svojevrsan autoritet i koji ovim putem mogu steći dodatan uvid u doprinos Zdenka Vinskog u tom području, kao i pročitati ponešto o suvremenim istraživanjima i saznanjima. Pomoći može i studentima arheologije koji se još uvijek mogu susresti s nekim od njegovih članaka u popisu literature, a ovdje mogu dobiti koju informaciju više.

Petra Jeršek